

VISUOMENINIŲ VARTOJIMO FONDŲ STRUKTŪROS IR JŲ VYSTYMO KLAUSIMU

J. MIŠKINIS

Visuomeninių vartojimo fondų klausimu pas mus rašoma nemažai: yra išėję monografijų, brošiūrų, taip pat buvo straipsnių periodinėje spaudoje. Kai kuriuose iš šių darbų stengiamasi paliesti visus svarbiausius klausimus, susijusius su visuomeninių vartojimo fondų problema, o kituose nagrinėjamos tik atskiros šios gana plačios problemos pusės.

Nemažas ekonomistų domėjimasis visuomeniniais vartojimo fondais paaiškinamas daugeliu aplinkybių. Daugiausia tai yra susiję su tuo faktu, kad visuomeniniai vartojimo fondai yra vienas iš komunistinių paskirstymo santykių formavimosi ir vystymosi kelių. Daugelio ekonomistų nuomone, tam tikrame komunistinės visuomenės vystymosi laikotarpyje jie turėtų tapti pagrindine vartojimo reikmenų paskirstymo forma. Pagrindinė gyventojų vartojamų materialinių ir dvasinių gėrybių masė turėtų perėti per paskirstymo sistemą, susijusią su visuomeniniais vartojimo fondais.

Sprendžiant ekonomines ir socialines komunistinės visuomenės statybos problemas, reikia surasti geriausius metodus visuomeniniams vartojimo fondams paskirstyti, todėl būtina šiuos fondus visapusiškai išnagrinėti — išaiškinti jų socialinę-ekonominę prigimtį, jų sudėtį ir struktūrą, pagrindines jų vystymosi kryptis ir tendencijas, jų ryšį ir poveikį paskirstymui pagal darbą, jų vaidmenį komunistinių gamybinių santykių vystymui.

Autorius šiame straipsnyje nenumato nagrinėti viso gana plataus aukščiau minėtų klausimų rato, apsiribodamas nagrinėjimu visuomeninių vartojimo fondų struktūros ir kai kurių jų vystymosi tendencijų išplėstinės komunistinės statybos laikotarpiu.

* * *

Visuomeninių vartojimo fondų, kaip ekonominės kategorijos, analizės pradmenis mes užtinkame jau pas marksizmo-leninizmo klasikus. K. Marksas, kalbėdamas veikale „Gotos programos kritika“ apie visuminio visuomeninio produkto paskirstymą socialistinės visuomenės sąlygomis, nurodo, kad, be padengimo ir kaupimo fondų, visuomenė sudarys vartojimo fondą, kuris susidarys iš dviejų dalių. Viena dalis bus skiriama apmokėjimui pagal darbą, o antroji dalis sudarys bendro naudojimo fondą. Šis bendro naudojimo fondas, K. Markso nuomone, praturtins tuos visuomenės narių poreikius, kurie lyg ir išeina už individualinių poreikių plotmės, kurie sudaro daugiau ar mažiau visuomeninių poreikių patenkinimo sferą, kaip antai, švietimas, sveikatos apsauga ir panašiai. Ši

vartojimo fondo dalis kartu su komunistinės visuomenės vystymuisi turės tendenciją nuolat augti. Į bendro naudojimo fondą K. Marksas neiskiria visuomeninio maitinimo, kurį mes kartais priskiriame materialinių gėrybių vartojimo formos prasme prie bendro — kolektyvinio vartojinio, bet, antra vertus, prie apmokamų paslaugų sferos, tos paslaugų sferos, kurios produkto cirkuliacija vyksta bendrais, prekybei gamybai būdingais cirkuliacijos dėsniais. Per šią paskirstymo sferą gaunama materialinių gėrybių dalis yra padengiama iš darbo užmokesčio.

Visuomeninių fondų apibūdinimas mūsų ekonominėje literatūroje yra maždaug nusistovėjęs. Iš vienos pusės, visuomeniniai vartojimo fondai yra apibūdinami, kaip tam tikra visuminio produkto dalis, kuri patenkina tam tikrus visuomenės narių poreikius. Kalbant konkrečiau, į visuomeninius vartojimo fondus įeina dalis naujai sukurtosios vertės, virš dirbančiųjų betarpiškų poreikių patenkinimo. Be materialinių gėrybių masės, į visuomeninius vartojimo fondus įeina ir tam tikra visuomeninių paslaugų dalis, kaip antai, švietimas, sveikatos apsauga. Iš antros pusės, apibūdinant visuomeninius vartojimo fondus pagal jų paskirstymą, jiems būdingas lyg ir dvejopas paskirstymas: viena dalis šio fondo paskirstoma, atsižvelgiant arba į praėjusį arba šiuo metu atliekamą darbą, o kita dalis paskirstoma, neatsižvelgiant į atskiro visuomenės nario individualinį indėlį į visuomeninę gamybą. Vadovaudamiesi šiais metodologiniais principais, visuomeninius vartojimo fondus dažniausiai apibūdiname kaip visuminio visuomeninio produkto arba nacionalinių pajamų dalį, kuri perduodama visuomenės narių materialiniams ir kultūriniais poreikiams patenkinti, neatsižvelgiant, arba atsižvelgiant tik nežymiu laipsniu, į kiekvieno visuomenės nario darbo kokybę ir kiekybę. Ši materialinių gėrybių masė perduodama gyventojų asmeniniam vartojimui nemokamai arba lengvatinėmis sąlygomis. Į visuomeninius vartojimo fondus paprastai įtraukiame tik tas gyventojų poreikių tenkinimo sritis, kurios tarnauja tik asmeniniam vartojimui. Todėl į visuomeninius vartojimo fondus neįtraukiamos išlaidos mokslui, gynybai ir valstybinio aparato išlaikymui.

Pagal šiuo metu nusistovėjusią metodiką visuomeniniams vartojimo fondams priskiriamos visuomenės išlaidos švietimui, sveikatos apsaugai ir fizinei kultūrai¹, socialiniam aprūpinimui ir socialiniam draudimui, gyvenamojo fondo išlaikymo išlaidos, kurių nepadengia gyventojų mokama butų nuoma. Be to, į juos įskaitomos švietimo, sveikatos apsaugos sferų pagrindinių fondų amortizacijos sumos. Be minėtų lėšų, priskiriamos neįneinančių į darbo užmokesčio fondą premijų sumos.

Iš visų visuomeninio vartojimo fondų labiausiai diskutuojama jų dalis yra darbininkų ir tarnautojų atostogų apmokėjimas. Kadangi atostogų fondas sudaromas, griežtai laikantis darbo užmokesčio, t. y. individualiai darbininkams ir tarnautojams jis priklauso nuo jų darbo kokybės ir kiekybės, daugelis mano, kad jį reikėtų priskirti paskirstymo pagal darbą fondui. Tačiau šiuo atveju pamirštama viena svarbi aplinkybė, kad darbininkų ir tarnautojų atostogų fondas yra sudaromas ne iš darbo užmokesčio fondo, o greta jo iš valstybinių fondų, kaip priskaitymas prie darbo užmokesčio. Šia prasme atostogų fondas turėtų įeiti į visuomeninius vartojimo fondus kaip jų sudėtinė dalis.

Tačiau šie rodikliai neišsemia visų visuomeninių vartojimo fondų apimties. Pagal veikiančius įstatymus dirbančios liaudies ūkyje moterys, gimus kūdikiui, turi teisę į nustatyto dydžio pertrauką jo maitinimui. Šias pertraukas valstybė apmoka. Lengvatos teikiamos ir paaugliams, ku-

¹ Imama be kapitalinių įdėjimų, kapitalinio remonto ir įrengimų įsigijimo lėšų, kurių šaltinis yra ne vartojimo, o kaupimo fondas. Jos kartais nurodomos greta, norint pilniau apibūdinti valstybės priemones tam tikroje visuomeninės veiklos srityje.

rie turi teisę dirbti viena valanda mažiau. Tačiau darbo užmokestis jiems mokamas bendra tvarka ir už nedirbtą laiką. Be to, nemažas lengvatas gauna dirbantis ir besimokantis jaunimas. Visos minėtos išlaidos turėtų įeiti į visuomeninių vartojimo fondų sudėtį. Tačiau šiandien praktiškai jų negalima nustatyti, kadangi jos atskirai neapskaičiuojamos ir įeina į bendrą darbo užmokesčio sumą. Todėl visuomeninių vartojimo fondų apimtis nurodoma be šių išlaidų sumų.

Minėtieji išmokėjimai ir lengvatos iš visuomeninių vartojimo fondų Lietuvos TSR Centrinės statistikos valdybos apskaičiavimu atskirais metais sudarė tokias sumas: 1960 m.— 267,2 mln. rb., 1962 m.— 316,4 mln. rb. ir 1963 m.— 343,6 mln. rb., o vidutiniškai vienam gyventojui: 1960 m.— 96,03 rb., 1962 m.— 110,41 rb., 1963 m.— 118,75 rb. Vadinas, 1963 m. šeima iš keturių asmenų gavo papildomai iš visuomeninių vartojimo fondų — 475,0 rb. arba 39,58 rb. per mėnesį².

Visuomeniniai vartojimo fondai kaip ekonominė kategorija būdingi tik komunistiniam gamybos būdai. Ji savo esme yra paskirstomoji kategorija, lygiai kaip ir darbo užmokestis. Jų funkcija — paskirstyti materialines ir dvasines gėrybes sutinkamai su konkrečiais gyventojų materialinių ir dvasinių poreikių tenkinimo ir perėjimo prie komunistinio paskirstymo uždaviniais. Antra vertus, jie atsiranda kartu su komunistinių gamybinių santykių atsiradimo pradžia ir vystosi kartu su jais.

Tačiau tuo visiškai nenorima pažymėti, kad kapitalizmo sąlygomis nėra ir negali būti socialinio aprūpinimo, kad buržuazinės valstybės neišleidžia tam tikrų sumų sveikatos apsaugai, švietimui ir panašioms reikalams.

Dabartiniu metu daugelis kapitalistinių šalių turi vienokiu ar kitokiu laipsniu tvarkomą švietimo, sveikatos apsaugos sistemą, socialinį aprūpinimą. Šiandieną kapitalistinės šalys, ypač ekonomiškai išsivysčiusios, dėl paastrėjusių klasinės kovos sąlygų negali nekreipti dėmesio į gyvibinius darbininkų švietimo, sveikatos apsaugos, socialinio aprūpinimo reikalus. Daugumoje šalių šių problemų sprendimas tampa sudėtinga valstybinės politikos dalimi. Tačiau, tuo vadovaudamiesi, mes negalime tvirtinti, kad buržuazinės valstybės išlaidos minėtiems reikalams sudaro visuomeninius vartojimo fondus. Žinoma, buržuazinė spauda stengiasi pavaizduoti juos kaip vieną iš buržuazinės valstybės peraugimo į visaliaudinę valstybę, visuotinės gerovės valstybę, požymių.

Į buržuazinės valstybės išlaidas sveikatos apsaugai, švietimui, socialiniam aprūpinimui mes turime žiūrėti kaip į sudėtingą darbo jėgos reprodukcijos dalį. Minėtų fondų sudarymo būtinumas sąlygojamas visuomeninės gamybos poreikių, darbo jėgos reprodukcijos pobūdžio ir poreikių. Siuolaikinis kapitalistinės gamybos išsivystymo lygis reikalauja tam tikro techninio-kvalifikacinio darbininkų paruošimo. Darbininkų kvalifikacijos kėlimas, kvalifikuotos darbo jėgos paruošimas (turint omenyje, kad turi būti tam tikras jos rezervas) nebūtinai turi vykti tik individualiniu būdu. Individualiniai kvalifikuotos darbo jėgos paruošimo būdai, esant dabartiniam gamybinių jėgų išsivystymo lygiui, negali duoti patenkinamų rezultatų. Todėl ir šioje srityje dalis kintamojo kapitalo neperleidžiama į individualinį vartojimą, o koncentruojama privačių monopolijų arba valstybės rankose. Dalis jo yra panaudojama naujos kvalifikuotos darbo jėgos paruošimui, kita dalis — funkcionuojančiai darbo jėgai palaikyti darbingumo stovyje (kaip atostogos, gydymas, sportas), dalis panaudojama tam, kad darbininkas galėtų išsilaikyti nedarbo atveju (nedarbingumo pašalpos) ir t. t.

² LTSR Centrinė statistikos valdyba. Apie lengvatas ir išmokėjimus gyventojams iš visuomeninių vartojimo fondų.

Vadinasi, kapitalo išlaidas švietimui, sveikatos apsaugai, socialiniam aprūpinimui reikia laikyti sudėtine darbo jėgos reprodukcijos vertės dalimi. Esant kapitalizmui, gamybos techninės sąlygos verčia investuoti dalį kapitalo šiems reikalams, iš antros pusės, darbo jėgą neįmanoma realizuoti be reikiamo kultūrinio bei techninio jos paruošimo. Todėl darbininkų klasė reikalauja tam tikrų sąlygų savo kvalifikacijai kelti.

Kapitalistų klasės požiūriu šios išlaidos sudaro niekuo nepateisinamas kapitalo sąnaudas, ir kapitalas toleruoja jas tik tokiu laipsniu, kokio reikalauja jo interesai. Jis yra prieš bet kokias išlaidas sveikatos apsaugai, švietimui, socialiniam aprūpinimui, kurios viršytų kapitalo poreikį. Šį ekonominį būtinumą stengiamasi pavaizduoti kaip kažkokią kapitalistų klasės labdarybę darbininkų klasei. Darbininkų klasei panašių priemonių įgyvendinimas yra objektyvus būtinumas. Jos svarbios kiekvienam dirbančiajam tuo, kad reiškia papildomas pajamas prie jo darbo užmokesčio ir palengvina realizuoti darbo jėgą. Todėl visose be išimties šalyse darbininkų klasė kovoja už šių fondų išplėtimą, už padidinimą jų lyginamojo svorio valstybinio biudžeto išlaidose kitų biudžeto išlaidų sąskaita. Darbininkų klasė per savo organizacijas kovoja už tai, kad šie fondai būtų vis didesniu laipsniu papildomi iš kapitalistų pelno. Mat, eilėje šalių pagal veikiančius įstatymus socialinio draudimo ir socialinio aprūpinimo fondai sudaromi tiek iš darbininko, tiek iš darbdavio įnašų. Tačiau šis mokestis imamas ne iš pelno, o įskaitomas į betarpiškus gamybos kaštus. Taigi įmonininkų įnašai įskaitomi į gamybos kaštus ir perkeliama prekių vartotojams, t. y. užkraunami daugiausia ant dirbančiųjų pečių.

Vadinasi, minėtosios kapitalo išlaidos neįneša kokybiškai nieko naujo į kapitalistinius gamybinius santykius, o tėra viena jų pasireiškimo sąvybių šiuolaikinėmis sąlygomis.

Tuo tarpu visuomeniniai vartojimo fondai, kaip ekonominė kategorija, komunistinio gamybos būdo sąlygomis išreiškia komunistinės visuomenės gamybinius santykius abiejose jos išsivystymo fazėse. Tai parodo jų sudarymo šaltiniai, tikslai ir paskirstymo principai. Jų sudarymo šaltinis yra naujai sukurto visuomeninio produkto dalis, kuri gali būti būtinuoju arba pridedamuoju produktu. Jų tikslas kartu su atlyginimo pagal darbą fondu užtikrinti darbo jėgos išplėstinę reprodukciją. Kadangi bendras visuomeninis reprodukcijos procesas nustoja buvęs kapitalo reprodukcijos procesu, tai darbo jėgos reprodukcijos procesas nustoja buvęs vieno iš kapitalo elementų reprodukcijos procesu. Visuomeniniai vartojimo fondai, užtikrindami darbo jėgos išplėstinę reprodukciją, užtikrina komunistinės visuomenės žmogaus formavimo sąlygas ir garantuoja komunizmo materialinės-techninės bazės vystymosi pačios būtinausios sąlygą.

Visuomeniniai vartojimo fondai gana vykusiai derina visos visuomenės interesus su atskiro visuomenės nario asmeniniais interesais. Šiuolaikinėmis ekonomikos išsivystymo sąlygomis visuomeniniai vartojimo fondai, kaip tam tikra materialinių gėrybių paskirstymo forma, tarnauja tolesniam gamybinių jėgų augimui, materialinės-techninės komunizmo bazės vystymui ir komunistinių paskirstymo santykių atsiradimui.

Šiandien yra visiškai aišku, kad švietimo sistemos, atitinkančios komunistinės visuomenės kūrimo reikalavimus, sudarymas, nemokamas sveikatos apsaugos sistemos, atitinkančios visus gyventojų reikalavimus, išvystymas, nepaprastas kultūros augimas ir t. t. reikalauja tam tikros lėšų dalies koncentracijos visuomenės (mūsų sąlygomis — valstybės) rankose.

Visuomeniniai vartojimo fondai šiandien papildo pagrindinę materialinių ir kultūrinių gėrybių paskirstymo pagal darbo kokybę ir kiekybę formą. Kartu jie atlieka ir eilę savarankiškų funkcijų gyventojų poreikių patenkinimo ir visuomeninių paskirstymo santykių vystymo srityje.

Gilesniam visuomeninių vartojimo fondų komunistinės visuomenės vystymosi procese reikšmės ir vaidmens supratimui būtini žymiai konkretesni visuomeninių vartojimo fondų struktūros ir sudėties tyrimai. Tačiau dėl ribotų galimybių šiame straipsnyje daugiau apsisistosime prie šių tyrimų metodologinių principų, jų struktūrine prasme. Tai, žinoma, neatskleis mums visuomeninių vartojimo fondų įvairiapusiškumo visuomeniniuose procesuose, bet tik tam tikru laipsniu leis susidaryti apytikrą kokybinį ir kiekybinį jų vaidmens ir reikšmės vaizdą.

Priklausomai nuo galimų tyrimo tikslų gali būti panaudoti šie struktūriniai visuomeninių vartojimo fondų grupavimai. Visų pirma, dėl šiuolaikiniame komunistinės visuomenės statybos etape esančio ūkio dvilypumo nuosavybės atžvilgiu visuomeniniai vartojimo fondai gali būti tiriami nuosavybės formų prasme. Toks sugretinimas leidžia mums susidaryti apytikrą vaizdą apie dviejų ekonomikos sektorių — valstybinio ir kooperatinio — dalyvavimo laipsnį visuomeninių vartojimo fondų sudaryme ir vartojime. Pagal turimus apskaičiavimus kolūkių lėšos TSRS mastu socialinėms-kultūrinėms priemonėms sudaro maždaug 10%, o valstybės lėšos — 90% visuomeninių vartojimo fondų³. Pagal duomenis apie lėšų išskirimą tik iš kolūkių nedalijamųjų fondų kolūkių išlaidos socialiniam aprūpinimui ir kultūros-švietimo reikalams Lietuvos TSR sudaro: 1960 m. — 0,52%, 1962 m. — 0,60%, 1963 m. — 0,75% aukščiau nurodytos visuomeninių fondų vartojimo sumos⁴. Tačiau iš tikrųjų kolūkių naudojamų visuomeninių vartojimo fondų apimtis yra žymiai didesnė. Gana didelė visuomeninių vartojimo fondų dalis kolūkiečiams patenka per valstybinę patarnavimų sistemą. Ypač daug jie gauna iš valstybės per švietimo ir sveikatos apsaugos sistemą. Jeigu, pavyzdžiui, atsižvelgsime į biudžeto išlaidas bendro lavinimosi, kaimo jaunimo ir žemės ūkio mechanizacijos mokykloms, mokykloms-internatams, ligoninėms ir dispanseriams kaimo vietovėse, tai kolūkiečių naudojamų visuomeninių vartojimo fondų apimtis bendroje jų masėje 1960 m. sudarė 16,9%, 1962 m. — 16,8% ir 1963 m. — 17,7%⁵. Šie duomenys irgi nėra pakankamai tikslūs, nes kaimo vietovėse esančių švietimo, kultūros ir sveikatos apsaugos įstaigų paslaugomis naudojasi ne tik kolūkiečiai, bet ir valstybinių įmonių bei įstaigų darbuotojai. Antra vertus, kolūkiečiai naudojami kai kuriomis miestuose esančių įstaigų (pavyzdžiui, sveikatos apsaugos) paslaugomis. Tačiau minėtieji duomenys aplamai rodo, kad kolūkiečių faktiškai naudojamų visuomeninių vartojimo fondų apimtis yra žymiai didesnė, palyginus su kolūkių išlaidomis iš specialiųjų fondų.

Nėra abejonės, kad gamybinių jėgų pažanga aplamai, kaip ir kolūkinio gamybos sektoriaus tolesnis vystymasis, paruoš materialinius tolesnio visuomeninių vartojimo fondų didinimo pagrindus. Kolūkiečių naudojamų visuomeninių vartojimo fondų apimtis žymiai išaugs.

Visuomeninių vartojimo fondų grupavimas pagal minėtą požymį būdingas tik perėjimo iš socializmo į komunizmą laikotarpiui, t. y. tam laikotarpiui, kuriam būdingas dviejų socialistinės nuosavybės formų vystymasis. Tačiau komunistinės visuomenės gamybinių jėgų pažanga ir

³ «Вопросы экономики», 1961, № 10, стр. 93.

⁴ Apskaičiuota, remiantis Lietuvos TSR kolūkių metinės suvestinės apyskaitos duomenimis.

⁵ Biudžeto išlaidos minėtoms priemonėms nustatytos, remiantis Lietuvos TSR Finansų ministerijos duomenimis.

laipsniškas komunizmo materialinės-techninės bazės brendimas kokybiškai keičia ir nuosavybės santykių sferą. Socialistinė nuosavybė, veikiamą gamybinių jėgų vystymosi proceso, laipsniškai perauga į komunistinę bendraliaudinę nuosavybę. Nuosavybės santykiai pirmą kartą istorijoje nustos egzistavę kaip specifinė dviejų visuomeninių klasių santykių išraiškos forma.

Kartu su nuosavybės formų peraugimu į komunistinę bendraliaudinę gamybos priemonių nuosavybę atkris ir visuomeninių vartojimo fondų klasifikavimas pagal jų priklausomybę tam tikrai nuosavybės formai.

Komunistinių vartojimo formų vystymosi procesui pažinti tam tikrą prasmę turi visuomeninių vartojimo fondų tyrimas pagal vartojimo formas. Šia prasme visuomeninius vartojimo fondus galima skirstyti į tą dalį, kuri įvairiais kanalais patenka į individualinio vartojimo sferą. Pagal mūsų apskaičiavimus bendro vartojimo fondas visuomeniniuose vartojimo fonduose 1960 m. sudarė 65,34%, o individualaus vartojimo fondas — 34,66%. 1963 m. atitinkamai — 68,05% ir 31,95% (žr. 1 lentelę)⁶.

1 lentelė

Visuomeninių vartojimo fondų struktūra pagal vartojimo formas

Eil. Nr.		% nuo bendros visuomeninių vartojimo fondų sumos	
		1960 m.	1963 m.
I. Bendras vartojimas			
1.	Jaunosios kartos išlaikymas ir auklėjimas	24,82	25,01
2.	Kadryų paruošimas	7,38	8,05
3.	Sveikatos apsauga	17,98	17,39
4.	Gyventojų poilsis	1,73	1,76
5.	Fizinė kultūra	0,89	0,65
6.	Nedarbingųjų ir pasenusiųjų išlaikymas	1,51	1,52
7.	Kultūros švietimo įstaigos ir priemonės	4,44	4,79
8.	Gyvenamojo fondo išlaidų, nepadengtų butų nuoma, padengimas ir socialinės-kultūrinės paskirties priemonių amortizacija	6,59	8,88
	Viso:	65,34	68,05
II. Individualus vartojimas			
1.	Pensijos	3,77	4,09
2.	Pašalpos	13,00	11,45
3.	Stipendijos	3,44	2,76
4.	Vienkartinės premijos, neįeinančios į darbo užmokesčio fondą	1,77	1,69
5.	Atostogų apmokėjimas	12,68	11,96
	Viso: (II)	34,66	31,95
	Iš viso: (I+II)	100,00	100,00

Kaip matome, didesnė visuomeninių vartojimo fondų dalis patenka į kolektyvaus vartojimo sferą. Yra pagrindo manyti, kad visuomeninio vartojimo fondai pagal savo paskirtį vis didesniu laipsniu padės tenkinti bendrus visuomenės narių poreikius, nors absoliučiai gali augti tiek kolektyvaus, tiek ir individualaus vartojimo fondai. Tai išplaukia ne vien tik

⁶ Apskaičiuota, panaudojant Lietuvos TSR Finansų ministerijos, LTSR Socialinio aprūpinimo ministerijos, LTSR Profesinių Sąjungų Tarybos ir LTSR Centrinės statistikos valdybos medžiagą.

iš bendro socialinio fakto, kad perėjimo iš socializmo į komunizmą laikotarpyje vystysis kolektyvinės vartojimo formos, bet ir iš to fakto, kad pagal savo socialinę funkciją, savo paskirtį visuomeniniai vartojimo fondai turi tenkinti ne individualių, bet visuomeninių poreikių ratą, kaip antai, švietimas, sveikatos apsauga ir kt. Pastarųjų poreikių patenkinimo laipsnis išplaukia ne betarpiškai iš vartotojiško pobūdžio interesų, bet žymiai platesnių pagal savo socialinę-ekonominę prasmę uždavinių. Visuomeninių vartojimo fondų augimas bei struktūriniai pakitimai pagrindiniai susiję su komunistinės visuomenės žmogaus formavimu ir ugdymu. Štai kodėl bendro naudojimo fondai turės visuomet ir santykinę, ir absoliučią persvarą, o tam tikroje visuomenės pakopoje jie taps vienintele visuomeninių vartojimo fondų vartojimo forma.

Visuomeninio vartojimo fondus galima nagrinėti ir pagal jų paskirstymo formą. Šiuo požiūriu jie skirstomi į tą dalį, kuri turi ryšį su paskirstymo pagal darbą principu, ir tą dalį, kuri paskirstoma, neatsižvelgiant į visuomenės nario individualų indėlį į visuomeninę gamybą, t. y. atsižvelgiant į atskiro visuomenės nario poreikį (nors tai nėra paskirstymas pagal poreikius komunistine šių poreikių supratimo prasme). Pagal minėtą visuomeninių vartojimo fondų struktūros tyrimo schemą jie atrodytų maždaug taip (žr. 2 lentelę): ta dalis visuomeninių vartojimo

2 lentelė

Visuomeniniai vartojimo fondai
pagal jų ryšį su paskirstymo formomis

Eil. Nr.	% nuo bendros visuomeninių vartojimo fondų sumos	
	1960 m.	1963 m.
I. Visuomeniniai vartojimo fondai, paskirstomi, neatsižvelgiant į darbo kokybę ir kiekybę		
1. Jaunosios kartos išlaikymas ir auklėjimas	26,95	26,48
2. Kadry paruošimas	10,82	10,80
3. Sveikatos apsauga, gyventojų poilsis, fizinė kultūra ir sportas	20,60	19,79
4. Nedarbingų ir pasenusiųjų išlaikymas	1,50	1,53
5. Kultūros-švietimo įstaigos ir priemonės	4,44	4,79
6. Gyvenamojo fondo išlaidų, nepadengtų buto nuoma, padengimas ir socialinės-kultūrinės paskirties priemonių amortizacija	6,59	8,88
Viso (I):	70,90	72,27
II. Visuomeniniai vartojimo fondai, paskirstomi, atsižvelgiant į darbą		
1. Visų rūšių pensijos	3,77	4,10
2. Visų rūšių pašalpos	10,88	9,98
3. Vienkartinės premijos, nejeinančios į darbo užmokestį	1,78	1,69
4. Eilinių atostogų apmokėjimas	12,68	11,96
Viso (II):	29,10	27,73
Iš viso (I+II):	100,00	100,00

fondų, kuri paskirstoma nepriklausomai nuo darbo kokybės ir kiekybės, 1960 m. bendroje visuomeninių vartojimo fondų masėje sudarė 70,90%, o 1963 m.— 72,27%, o ta dalis, kuri paskirstoma, atsižvelgiant į kiekvieno visuomenės nario darbo kokybę ir kiekybę, sudarė 1960 m. 29,10% ir

1963 m.— 27,73%⁷. Iš pateiktų duomenų matome, kad santykinai padidėjo ta visuomeninių vartojimo fondų dalis, kuri paskirstoma, neatsižvelgiant į darbą. Tai rodo, jog visuomeniniuose vartojimo fonduose vyrauja naujas materialinių ir dvasinių gėrybių paskirstymo principas, neturintis betarpiško ryšio su paskirstymu pagal darbą. Šie duomenys patvirtina mūsų anksčiau iškeltą mintį, jog pagal savo socialinę-ekonominę paskirtį visuomeniniai vartojimo fondai daugiausia tenkina specifinius visuomenės narių poreikius. Iš čia ir kyla jų struktūros savitumas.

Tiriant visuomeninių vartojimo fondų poveikį gyventojų vartojimui, svarbią reikšmę turi jų vietos ir dydžio nustatymas bendroje vartojamų materialinių ir dvasinių gėrybių masėje. Tam dažnai panaudojami šeimos vartojimo biudžetai. Tačiau toks metodas turi kai kuriuos trūkumus, būtent, šeimos vartojimo biudžete atsispindi ne visa vartojama gyventojų visuomeninių vartojimo fondų apimtis, o tik ta jų dalis, kuri vienokia ar kitokia forma (pinigų ar materialinių gėrybių) patenka į gyventojų individualinio vartojimo sferą. Todėl šeimos vartojimo biudžete jie sudaro nedidelį lyginamąjį svorį. Šeimos biudžete atsispindinti visuomeninių vartojimo fondų dalis sudaro apie 7% visų šeimos biudžeto pajamų⁸. Tokia pajamų suma iš tikrųjų neatspindi realios padėties, todėl Tarybų Sąjungoje buvo atlikti kai kurie sociologinio pobūdžio tyrimai ir jais remiantis buvo nustatyta realesni visuomeninių vartojimo fondų dydžiai gyventojų vartojimo biudžete.

TSRS mastu įplaukos iš visuomeninių vartojimo fondų sudaro bendrame gyventojų vartojimo fonde (įtraukiant vartojimo reikmenis ir patarnavimus) beveik ketvirtadalį (24%) pajamų⁹. Lietuvos TSR, atsižvelgiant į atskirų pramonės darbininkų ir kolūkiečių šeimų gaunamas pajamas, visuomeninių vartojimo fondų lyginamasis svoris įvairus. Tose darbininkų šeimose, kuriose pajamos vienam šeimos nariui per metus sudaro 420 rb., įplaukos iš visuomeninių vartojimo fondų sudaro 24,2% pajamų, o šeimose, kur metinės pajamos vienam šeimos nariui sudaro 900 rb., įplaukų iš visuomeninių vartojimo fondų lyginamasis svoris sudaro 20%. Kolūkiečių šeimose, kuriose metinės vieno šeimos nario pajamos sudaro iki 420 rb., įplaukos iš visuomeninių vartojimo fondų sudaro 17,6%, o šeimose, kur pajamos vienam šeimos nariui siekia daugiau kaip 900 rb., įplaukų iš visuomeninių vartojimo fondų lyginamasis svoris sumažėja iki 5,7%¹⁰. Vadinasi, kuo didesnės pajamos vienam šeimos nariui, tuo mažesnis įplaukų iš visuomeninių vartojimo fondų lyginamasis svoris. Tai reiškia, kad visuomeniniai vartojimo fondai tampa rimtu gyventojų pajamų šaltiniu ir svarbiu gyventojų gerovės kėlimo veiksmu.

Pagrindinės visuomeninių vartojimo fondų panaudojimo kryptys yra motinystės apsauga ir rūpinimasis augančiąja karta, liaudies švietimas ir sveikatos apsauga, gyventojų aprūpinimas butais ir nedarbingųjų bei pasenusiųjų aprūpinimas. Šios pagrindinės visuomeninių vartojimo fondų panaudojimo kryptys rodo, kad visuomeniniai vartojimo fondai liečia svarbias žmogaus gyvenimo sritis.

Sudėtinė gyventojų gerovės kėlimo dalis mūsų šalyje yra valstybės parama gyventojams, prižiūrint ir auklėjant jaunąją kartą. Nė viena kapitalistinė šalis šiandien negali prilygti TSRS jaunosios kartos priežiūros ir auklėjimo sistemos atžvilgiu. Ši sistema pas mus organizuojama tokiu būdu, kad auklėjimo priemonės šeimoje būtų derinamos su visuo-

⁷ Lentelė sudaryta, remiantis 1 lentelės duomenimis.

⁸ С. П. Фигурков, Строительство коммунизма и рост благосостояния народа, М., 1962, стр. 793.

⁹ Ten pat.

¹⁰ Зр. С. Гинайтė, L. Tykockis, Tarybų Lietuva šiandien, V., 1964, p. 22.

meninėmis auklėjimo priemonėmis. Antra vertus, valstybinė jaunosios kartos auklėjimo sistema sprendžia ir eilę kitų visuomeninių atžvilgiu labai svarbių uždavinių. Pavyzdžiui, labai būdingas mūsų visuomeninės paramos šeimai bruožas yra tas, kad padedama šalinti nelygią padėtį moterų buityje, sudaromos palankios sąlygos ne tik laimingai motinystei, bet ir galimybė dalyvauti moterims visuomeninėje veikloje ir darbe. Dirbančių moterų skaičiaus augimas ne tik turi teigiamą poveikį gamybai, mokslui, kultūrai, bet kartu yra rimtas šeimos pajamų didėjimo ir jos gerovės kėlimo pagrindas.

Valstybinės paramos šeimai, auklėjant ir materialiai aprūpinant augančiąją kartą, pagrindinės formos atitinka atskiras vaikų amžiaus grupes.

Pats sunkiausias ir sudėtingiausias vaiko augimo laikotarpis yra pirmieji metai. Todėl visuomeniniai vartojimo fondai turi tarnauti motinystės ir vaiko apsaugai. Motinystės ir vaiko apsaugą užtikrina sistema specialiųjų įstaigų, kurios buvo ir tebėra kuriamos per visus tarybų valdžios gyvavimo metus.

Dabartiniu metu visos šalies mastu sukurta ir veikia labai platus medicinos įstaigų, konsultacijų, gimdymo namų tinklas, kur organizuota nuolatinė motinos ir vaiko priežiūra, nemokama medicininė pagalba ligos atveju. Visoms be išimties moterims, ar jos dirba ar ne, teikiama visa reikiama medicininė priežiūra, būnant joms gimdymo namuose. Dalis moterų naudojasi papildoma materialine parama prieš gimdymą ir po jo. Priklausomai nuo buitinių sąlygų, dalis dirbančiųjų moterų aptarnaujama specialiuose poilsio namuose ir sanatorijose, specialiuose skyriuose prie gimdymo namų ir moterų konsultacijų.

Valstybės rūpinimasi motina ir kūdikiu apibūdina minėtųjų medicinos įstaigų skaičiaus didėjimas Lietuvos respublikoje. 1940 metais moters ir vaiko konsultacijų buvo 48, 1960 m.— 194, o 1963 m.— 196, t. y. jų skaičius padidėjo daugiau kaip 4 kartus¹¹. Be to, kiekviena dirbanti moteris nėštumo ir gimdymo atveju turi teisę į atostogas. Nėštumo ir gimdymo atostogų apimtis 100-ai dirbančiųjų moterų 1963 m. sudarė 628,1 dienos, o vidutinis pašalpos dydis vienai dienai sudarė 2,65 rb. Dieninė pašalpos apimtis sudarė 82,8% vidutinio vienos dienos darbo užmokesčio dydžio. Apdraustų moterų skaičius 1963 m., palyginus su 1958 m., padidėjo 51,7%, išlaidos šiems reikalams — 50,3%, vidutinis pašalpos dydis — 14,8%¹². Tai rimta valstybės parama tiek motinai ir vaikui, tiek apskritai visai šeimai. Kai kurių specialistų apskaičiavimu, atsižvelgiant į visas medicininio aptarnavimo išlaidas kūdikio gimimo metu ir per pirmuosius jo gyvenimo metus, valstybės išlaidos vienam kūdikiui 1960 m. sudarė 100 rb., o kiekvienai nėščiai ir gimdžiusiai motinai — dar 80 rb.¹³

Be to, kiekviena motina tokiomis sąlygomis gauna dar visą eilę lengvatų, kaip ančiai, ji paskiriama į lengvesnį darbą, paliekant tą patį darbo užmokestį, negali būti siunčiama į komandiruotę arba dirbti naktinėje pamainoje, turi teisę į pertraukas kūdikiui maitinti ir panašiai. Tėvams, kurių darbo užmokestis neviršija 50 rb., gimus kūdikiui, mokama pašalpa. Bendra šių pašalpų suma Lietuvos respublikoje 1963 m. sudarė 236,2 tūkst. rb.¹⁴

Tačiau šių priemonių sąrašas būtų nepilnas, jeigu nepaminėtume, jog nemažą paramą valstybė teikia daugiavaikėms ir vienišoms motinoms.

¹¹ «Народное хозяйство СССР в 1962 году» (Статистический ежегодник), М., 1963, стр. 621, и «Народное хозяйство СССР в 1960 году» (Статистический ежегодник), М., 1961, стр. 828.

¹² Lietuvos TSR Prof sąjungų Tarybos duomenys.

¹³ Общественные фонды и рост благосостояния народа в СССР, М., 1962, стр. 82.

¹⁴ LTSR Prof sąjungų Tarybos duomenys.

1963 metais valstybines pašalpas gavo 750 468 daugiavaikių ir vienišų motinų, o bendra šių pašalpų suma sudarė 4,4 mln. rb.¹⁵

Vadinasi, eilė medicininio-profilaktinio pobūdžio priemonių socialistinėje visuomenėje sudaro reikiamas sąlygas naujai kartai augti.

Toliau, be abejonės, iškyla ne mažiau sudėtingi jaunosios kartos auginimo ir auklėjimo klausimai. Ir šioje srityje socialistinė visuomenė teikia šeimai žymią paramą. Tam panaudojamas ikimokyklinių įstaigų tinklas ir vaikų lopšeliai bei darželiai.

Vaikų lopšeliai ir darželiai mūsų šalyje tapo rimta visuomenės priemonė jaunajai kartai auklėti ir ugdyti. Jų reikšmė yra labai įvairiapusiška: 1) vaikams sudaromos žymiai geresnės auklėjimo sąlygos, 2) žymiai geriau tvarkomas vaikų maitinimas, 3) geresnės medicininės priežiūros sąlygos, 4) sudaromos šeimai palankesnės buitinės sąlygos. Kadangi tėvų įnašai už vaikų išlaikymą yra palyginti nedideli, vaikų lopšeliai ir darželiai yra rimta materialinė parama tėvams. Mūsų apskaičiavimu, vieno vaiko išlaikymo išlaidos Lietuvos respublikoje 1963 m. sudarė vaikų lopšelyje 475,4 rb., o tėvų įnašai bendroje valstybės išlaidų sumoje — apie 19%; vaikų darželiuose vieno vaiko išlaikymo išlaidos tais pačiais metais sudarė 371,3 rb., o tėvų įnašai, lyginant su bendra išlaidų suma, sudarė 28,6%¹⁶. Taigi jau vien tik materialiniu atžvilgiu vaikų lopšelių ir darželių reikšmė yra labai didelė.

Tačiau tenka pažymėti, kad vaikų ikimokyklinių įstaigų pas mus dar per mažai. 1960 metais TSRS mastu 1000 gyventojų teko vidutiniškai 20,2 vietos ikimokyklinėse vaikų įstaigose, RTFSR — 24,8, Turkmėnijos TSR — 31,2, Moldavijos TSR — 9,4, Baltarusijos TSR — 11,6, o Lietuvos TSR — 7,4 vietos¹⁷. Todėl Lietuvos respublikai labai svarbu padidinti ikimokyklinių įstaigų skaičių. Šį būtinumą sąlygoja eilė aplinkybių, jų tarpe būtinumas gerinti gyventojų komunistinį auklėjimą, ypač jaunosios kartos auklėjimą, sudaryti kuo geresnes sąlygas daugeliui motinų įsijungti į visuomenei naudingą darbą. Čia reikia turėti omenyje ir tą aplinkybę, kad skaičius asmenų, kuriuos galima būtų panaudoti vaikų auklėjimui namuose, žymiai sumažės. Be to, gyventojai, nepriklausomai nuo jų materialinės padėties, vis labiau naudosis ikimokyklinėmis vaikų įstaigomis, kaip aukštai kvalifikuoto, moksliniais pagrindais organizuoto vaikų auklėjimo ir priežiūros sistema.

Artimiausioje perspektyvoje ikimokyklinių vaikų įstaigų statybą numatoma žymiai išplėsti. Pagal kapitalinių įdėjimų į šių įstaigų statybą bendrą dinamiką Lietuvos respublikoje numatoma dvidešimtmečio pabaigoje aprūpinti šiuo atžvilgiu visus vaikus nuo 6 mėnesių iki 6 metų imtinai.

Tolesnis vaiko auklėjimas jau susijęs su jo paruošimu savarankiškam gyvenimui. Šioje srityje lemiamas vaidmuo priklauso mokyklai. Anksčiau pas mus mokinių auklėjimo problema buvo sprendžiama, organizuojant nemokamą bendro lavinimo sistemą, derinant ją su nemokykline auklėjimo sistema pionierių rūmuose ir namuose, vaikų techninėse ir jaunųjų natūralistų stovyse ir pan.

Pertvarkius mokymą naujais pagrindais, įvedus privalomą aštuonmetį mokslą ir mokinių gamybinį apmokymą, auklėjamojo pobūdžio priemonių ratas žymiai išsiplėtė, nepalyginamai padidėjo visuomeninis poveikis vaiko pažiūroms, jo išsilavinimui. Kartu kuriama tokia sistema, kaip mokyklos-internatai, prailgintos dienos mokyklos, kurios turėtų sudaryti kuo palankiausias sąlygas visapusiškam ir politechniniam vaiko auklėjimui, aukštų

¹⁵ Lietuvos TSR Socialinio aprūpinimo ministerijos duomenys.

¹⁶ Apskaičiuota, remiantis Lietuvos TSR Finansų ministerijos medžiaga.

¹⁷ Планирование народного потребления в СССР, М., 1964, стр. 49.

moralinių savybių ugdymui, fiziniam ir estetiniam mokinio vystymuisi. Per mokyklas-internatus valstybe gali geriausiai padėti materialinės paramos reikalingoms šeimoms.

Tenka pažymėti, kad valstybės priemonių apimtis liaudies švietimui metai iš metų auga. 1963 m. Lietuvos respublikoje bendrosios švietimo išlaidos sudarė 118,5 mln. rb., tame tarpe visų rūšių bendrojo lavinimo mokykloms — 60,5 mln. rb., mokykloms-internatams — 10,3 mln. rb.¹⁸ Didžiausią tiesioginę materialinę paramą šeimai teikia vaiko mokymas mokykloje-internate, kur vaikas ne tik maitinamas, bet ir aprūpinamas mokykline uniforma, mokymosi reikmenimis, knygomis ir t. t. Vienam vaikui išlaikyti mokykloje-internate 1963 m. Lietuvos respublikoje buvo išleista (be tėvų įnašų) 573,4 rb. Tėvų įnašai bendroje valstybės išlaidų masėje sudarė 6,9%.

Tačiau minėta sistema neapima visos vaikų auklėjimo sistemos. Čia, be kita ko, įeina pionierių stovyklos bei kitos vaikų auklėjimo įstaigos.

Sekanti mūsų mokymo grandis yra specialios vidurinės ir aukštosios mokyklos. Lietuvos respublikoje kadry paruošimui buvo išleista 1963 m. daugiau kaip 301,8 mln. rb.¹⁹

Valstybės priemonės jaunosios kartos auklėjimo ir kadry paruošimo srityje davė didelius teigiamus rezultatus. Tai parodo ir Lietuvos respublikos gyventojų raštingumo laipsnis. 1959 metų visuotinio gyventojų surašymo duomenimis abiejų lyčių piliečių nuo 9 iki 49 metų amžiaus tarpe raštingi sudarė 98,5%, tuo tarpu kai 1939 metais sudarė 76,7%. Svarbiu poslinkiu šioje srityje reikia laikyti ir tą faktą, kad žymiai išaugo kaimo gyventojų raštingumas. Jeigu 1939 metais raštingi kaimo gyventojai sudarė 74,4%, tai 1959 m.— 98,2%. Žymiai pakilo žmonių su aukštuoju ir nebaigtu aukštuoju bei viduriniu (įskaitant ir nebaigtą vidurinį) mokslu lyginamasis svoris. 1939 metais 1000 gyventojų teko 2 žmonės su aukštuoju mokslu, o 1959 m.— jau 13 žmonių; 1939 metais su nebaigtu aukštuoju ir viduriniu bei nebaigtu viduriniu mokslu 1000 gyventojų teko 64 žmonės, o 1959 metais — 175²⁰.

Tačiau tenka pažymėti, kad, nepaisant didelių laimėjimų švietimo srityje, Lietuvos respublikai iškyla nepaprastai daug problemų, gerinant ir toliau vystant švietimo sistemą. Komunistinis žmogaus auklėjimas ir paruošimas reikalauja ne tik tobulinti pačius švietimo ir auklėjimo metodus, bet ir žymiai sustiprinti pačią švietimo ir auklėjimo sistemos materialinę bazę. Materialinės bazės stiprinimo ir besimokančiųjų skaičiaus didinimo problema iškyla visoms švietimo ir auklėjimo grandims: bendrojo lavinimosi mokykloms, technikumams, aukštosioms mokykloms. Mūsų respublikos vystymosi generalinė perspektyva dvidešimčiai metų numato ne tik likviduoti esamą atsilikimą kai kuriose srityse, bet ir užtikrinti TSKP Programoje iškeltų uždavinių pilnutinį įgyvendinimą. Bendrojo lavinimosi mokyklų vystymo srityje numatoma žymiai išplėsti klasinio ploto normą, likviduoti antrąją pamainą, išspręsti sporto salių ir dirbtuvių stokos problemą aštuonmetėse ir vidurinėse mokyklose. Aukštąjį ir specialųjį vidurinį mokslą numatoma išvystyti tokiu laipsniu, kad jis pilnai patenkintų liaudies ūkio poreikius aukštai kvalifikuotiems kadrams.

Svarbi visuomeninių vartojimo fondų grandis yra sveikatos apsaugos vystymas. Nemokamas gydymas ir medicininė gyventojų priežiūra yra vienas iš stambiausių socialistinės ūkio sistemos pranašumų. Nei viena iš pramoniniu atžvilgiu išvystytų kapitalistinių šalių neturi tokios gerai or-

¹⁸ Apskaičiuota, remiantis Lietuvos TSR Finansų ministerijos, Lietuvos Profsąjungų Tarybos ir kitų organizacijų duomenimis.

¹⁹ Lietuvos TSR Finansų ministerijos duomenys.

²⁰ 1959 metų Visasąjunginio gyventojų surašymo duomenys (Lietuvos TSR), V., 1963, p. 39.

ganizuotos sveikatos apsaugos sistemos. Tik gerai organizuoju mediciniu aptarnavimu, gerai išvystyta sveikatos apsauga galima paaškinti mūsų šalies gyventojų vidutinio amžiaus augimą ir gyventojų mirtingumo mažėjimą. Mirusiųjų skaičius 1000 gyventojų per 1953—1963 metų laikotarpį sumažėjo nuo 10,4 iki 8,0, o natūralus gyventojų prieauglis padidėjo nuo 9,8 iki 11,7²¹. Siems pasiekimams įtvirtinti ir toliau vystyti kasmet išleidžiamos milžiniškos lėšos. Valstybės, įmonių, kolūkių išlaidų sveikatos apsaugai ir panašioms reikalams suma 1963 m. sudarė 56,9 mln. rb.²²

Sudėtinė darbo jėgos reprodukcijos grandis, o kartu ir gyventojų sveikatingumo grandis yra poilsis. Poilsio organizavimui poilsio namuose ir sanatorijose, turizmo bazėse, įvairiose sveikatingumo stovyklose ir eilėje kitų įstaigų respublikoje 1963 metais buvo išleista 3,0 mln. rb., sporto ir fizinės kultūros reikalams — 1,0 mln. rb.²³

Tolesnis komunistinės visuomenės statybos etapas yra susijęs su nuolatiniu sveikatos apsaugos ir medicininio aptarnavimo plėtimu ir gerinimu. Šios sistemos tolesnis vystymas yra sudėtinė komunistinės visuomenės statybos grandis, tarnaujanti bendram komunistinės visuomenės tikslui — visapusiškai išvystyto žmogaus paruošimui. Žymiai pagerinti sveikatos apsaugą būtina dar ir dėl to, kad šioje srityje esama tam tikro mūsų respublikos atsilikimo. Jei imsime ligoninių lovų skaičių 10000 žmonių, tai 1962 metais TSRS vidurkis sudarė 87,0, o Lietuvos TSR — 88,2, Latvijos TSR — 112,8, Estijos TSR — 104,5²⁴. Gydytojų (be dantų gydytojų) 10000 gyventojų TSRS mastu 1962 m. buvo 19,9, Lietuvos TSR — 18,7, Latvijos TSR — 27,7, Estijos TSR — 25,0²⁵. Tuo tarpu pagal gyventojų skaičių Lietuva yra didžiausia Pabaltijo respublika.

Generalinės perspektyvos laikotarpiu sveikatos apsaugos sistemą nuamatoma žymiai išvystyti ir pasiekti, kad sveikatos apsaugos lygis labiau atitiktų visuomeninį poreikį bei šiuolaikinį šalies ekonominio išsivystymo laipsnį.

Prie svarbiausių komunistinės statybos problemų, kurios sprendžiamos, panaudojant visuomeninius vartojimo fondus, priklauso ir žmonių aprūpinimas senatvėje. Socialistinėje visuomenėje sąžiningai dirbantis žmogus gali drąsiai žiūrėti į ateitį. Socializmo sąlygomis senatvės arba nedarbingumo atveju jam negresia skurdo ir bado pavojus. Visuomenė sudaro specialius visuomeninius fondus, kurie naudojami nedarbingų asmenų išlaikymui. Šie fondai sudaromi ne iš dirbančiųjų darbo užmokesčio, bet iš visuomeninės gamybos ekonomijos fondų.

Pagrindinė aprūpinimo senatvėje ir nedarbingumo atveju forma socializmo sąlygomis yra pensija. Ji mokama pagal socialistinio paskirstymo principą, t. y. priklausomai nuo dirbančiojo atiduoto visuomenei darbo. Tokia pensijų išskyrimo tvarka šiuolaikinėmis sąlygomis padeda stiprinti pagrindinį socialistinio ūkio paskirstymo principą — „iš kiekvieno pagal sugebėjimus, kiekvienam — pagal jo darbą“ — ir padidinti jo poveikį, vystant gamybą.

Pensijinį aprūpinimą iki šiol vykdo daugiausia socialistinė valstybė. 1963 metais 168 tūkst. pensininkų pensijomis aprūpino valstybė. Be to, 5991 žmogus buvo valstybės išlaikomas senelių ir vaikų namuose. Vienam

²¹ Lietuvos TSR ekonomika ir kultūra 1963 m. (Statistinis metraštis), V., 1964, p. 202.

²² Apskaičiuota, remiantis LTSR Finansų ministerijos, LTSR Socialinio aprūpinimo ministerijos, Respublikinės Prof sąjungų Tarybos bei LTSR CSV duomenimis.

²³ Ten pat.

²⁴ Народное хозяйство СССР в 1962 году (Статистический ежегодник), М., 1963, стр. 620.

²⁵ Там же, стр. 616.

išlaikytiniui senelių namuose valstybė išleisdavo 42,5 rb. per mėnesį, o vaikų namuose — 69,9 rb.²⁶

Taigi, be pensijų, daliai nedarbingų visuomenės narių suteikiamas valstybinis išlaikymas. Kita dalis, kuri laikinai netenka darbingumo, gauna valstybinę pagalbą.

Tačiau socialinis aprūpinimas apima ne tik valstybinį, bet ir kooperatinį sektorį. Kolūkių metinių apyskaitų duomenimis 1963 metais Lietuvos respublikoje kolūkių pagalbos ir pensijinio aprūpinimo fondas sudarė 1,6 mln. rb., tame tarpe nusenusiųjų ir invalidų kolūkiečių pensijų fondas — 756 tūkst. rb.²⁷

Anksčiau kolūkiuose nebuvo visuotiniu mastu organizuotos socialinio aprūpinimo sistemos. Kolūkiečių pensionavimas priklausė nuo kolūkio ekonomikos, jo galimybių, o pensijų dydį nustatinėjo kolūkiečių visuotiniai susirinkimai. Pensijų dydžiai, jų priskaitymo principas, atskaitymų į pensijų fondą apimtis atskiruose kolūkiuose buvo labai nevienodi. Skirtingas buvo nustatinėjamas ir pensijinis amžius, darbo stažas bei dalyvavimo visuomeninėje gamyboje laipsnis. Kadangi kolūkių ekonominė padėtis per eilę pastarųjų metų žymiai pagerėjo, susidarė realios galimybės pereiti prie organizuotos pensijinio aprūpinimo sistemos valstybiniu mastu.

1964 m. liepos mėn. 14 d. TSKP CK Plenumas priėmė nutarimą nuo 1965 m. sausio 1 d. įvesti pensijas kolūkiečiams senatvės, invalidumo atveju ir netekus maitintojo. Pagal TSRS Aukščiausiosios Tarybos 1964 m. liepos mėn. 18 d. įsaką kolūkiečiai turi teisę į senatvės ir nedarbingumo pensiją; nedarbingi mirusiųjų kolūkiečių šeimų nariai, jeigu jie yra išlaikytiniai, turi teisę į pensiją, netekus maitintojo. Kolūkietės turi teisę į nėštumo ir gimdymo pašalpą. Kolūkietis senatvės pensiją turi teisę gauti, sulaukęs 65 metų amžiaus ir turįs 25 metų darbo stažą, o kolūkietė — sulaukusi 60 metų amžiaus ir turinti 20 metų darbo stažą. Moterys kolūkietės, pagimdžiusios penkis ir daugiau vaikų ir išauginusios juos iki 8 metų amžiaus, turi teisę gauti senatvės pensiją, sulaukusios 55 metų amžiaus ir turinčios 15 metų darbo stažą.

Senatvės pensijos kolūkiečiui skiriama 50% nuo darbo apmokėjimo iki 50 rb. per mėnesį ir 25% nuo likusio uždarbio. Maksimalus pensijos dydis mėnesiui 102 rb., minimalus — 12 rb.

Invalidumo pensija mokama I ir II grupės invalidams. Minimali pensijos riba I grupės invalidams — 15 rb., o II grupės invalidams — 12 rb. per mėnesį. Maksimali pensijos riba turi būti tokio dydžio kaip pensininkams darbininkams ir tarnautojams, gyvenantiems kaime ir susijusiems su žemės ūkiu.

Nėštumo ir gimdymo pašalpos mokamos nepriklausomai nuo darbo stažo. Atostogų duodama 56 kalendorinės dienos iki gimdymo ir 56 dienos po gimdymo. Pašalpos dydis nustatomas tokia pat tvarka ir tokiais pat normomis, kaip moterims darbininkėms ir tarnautojoms. Be to, numatomos lengvatos daugiavaikėms motinoms.

Pensijoms ir pašalpoms mokėti sudaromas centralizuotas fondas, esantis valstybės rankose; į šį fondą kolūkiai 1964 m. atskaitė 2% pajamų, o pradedant 1965 metais — po 3—4%. Vėliau, kolūkių ekonomikai dar labiau sustiprėjus, atskaitymų procentas galės būti ir mažesnis, tačiau bendra atskaitymų suma padidės. Dalis lėšų bus skiriama iš valstybinio biudžeto.

Vadinasi, nuo 1965 metų Tarybų Sąjungoje valstybiniu mastu organizuota socialinio aprūpinimo sistema. Pagal turimus apskaičiavimus pensininkų skaičius kartu su kolūkiečiais 1965 metais sudarė daugiau kaip

²⁶ LTSR Socialinio aprūpinimo ministerijos duomenimis.

²⁷ Medžiaga iš respublikos kolūkių metinės suvestinės.

30 mln. žmonių²⁸, iš jų 6,8 mln. kolūkiečių²⁹. Lietuvos respublikos Socialinio aprūpinimo ministerijos duomenimis, turinčių teisę gauti pensijas ir pašalpas kolūkiečių skaičius mūsų respublikoje viršija 170 tūkst. žmonių. Išlaidos joms vidutiniškai per metus sudarys 25,5 mln. rb. Šis fondas sudaromas be jokių atskaitymų iš kolūkiečių pajamų.

Kolūkiečių pensijinis aprūpinimas taip pat yra pagrįstas lenininio materialinio skatinimo principu. Kiekvienas kolūkietis gauna pensiją priklausomai nuo savo darbo rezultatų. Pensija panaudojama kaip svarbi kolūkiečių materialinio skatinimo priemonė. Siekiant kelti kolūkiečių materialinį suinteresuotumą darbo rezultatais, gaunantiems pensijas ir dirbantiems kolūkiečiams, nepriklausomai nuo uždarbio, mokama pilna pensija. Jeigu kolūkietis, paskyrus pensiją, per dvejus metus gauna didesnę atlyginimą, tai pensija gali būti padidinta. Ir atvirkščiai, kolūkiečiams, kurie vengia visuomeninio darbo ir nenoriai dalyvauja visuomeninėje gamyboje, kolūkio valdybai ar visuotiniam kolūkiečių susirinkimui pasiūlius, pensija gali būti sumažinta.

Pensijų įvedimas yra naujas, stambus žingsnis, toliau keliant gyvenotojų gerovę, gerinant jų gyvenimo sąlygas. Partija numato ir toliau didinti dirbančiųjų pensijas, panaudoti jas kaip svarbią materialinio skatinimo priemonę. 1965 metų IV ketvirtyje padidintos minimalios dirbinkų ir tarnautojų invalidumo pensijos, kurios buvo mažesnės už minimalias senatvės pensijas³⁰. Ateityje, matyti, aprūpinimo pensijomis ir pensijų dydžio klausimas dar ne kartą bus peržiūrimas. Keičiantis visuomeninės gamybos sąlygoms, didėjant dirbančiųjų darbo efektyvumui, tam tikra visuomeninio darbo ekonomijos dalis bus panaudojama pensijoms didinti. Tačiau pensijų padidinimas ar vieningas pensijinio aprūpinimo sistemos įvedimas anaipol dar neišsemia visos šios problemos.

Socializmo sąlygomis pensijinio aprūpinimo problema negali būti suvedama į tam tikro dydžio piniginių pajamų užtikrinimą. Šios problemos esmę socializmo sąlygomis sudaro ne tik sugebėjimas užtikrinti pasenusiems ir invalidams tam tikrą pajamų lygį, bet, svarbiausia, sugebėjimas sudaryti sąlygas didelį patyrimą ir žinias turintiems žmonėms dalyvauti pagal savo išgales ir sugebėjimus visuomenei naudingame darbe. Svarbiausia yra sudaryti tokias gyvenimo ir veiklos sąlygas, kad žmogus nejaustų jokių nepatogumų, susijusių su jo amžiumi ar invalidumu. Manoma, kad perspektyvoje, žymiai sustiprėjus mūsų materialinėms galimybėms, priemiesčių zonoje bus statomi namai pasenusiems ir nedarbingiems. Juose turi būti numatyta viskas, užtikrinant patogias gyvenimo ir veiklos sąlygas.

Neapsistojant prie kultūrinio pobūdžio paslaugų sferos ir šių paslaugų apimties respublikoje, būtų galima pasakyti, kad pagrindinės visuomeninių vartojimo fondų panaudojimo ir vystymo kryptys yra aptartos. Tačiau jei žiūrėsime ne tik dabarties, bet ir šio veiksnio vystymosi perspektyvų, tai turėsime pažymėti, kad visuomeninių vartojimo fondų vystymasis apima ne tik minėtas kryptis, bet ir naujai įsiliejantį visuomeninių paslaugų srautą. TSKP Programoje numatoma, kad dvidešimtmečio pabaigoje butai pasidarys palaiptams nemokami visiems piliečiams, taip pat taps nemokami komunaliniai patarnavimai ir naudojimas komunaliniu transportu³¹.

Tenka pasakyti, kad ir šiuo metu didžiąją butų eksploatavimo išlaidų dalį padengia valstybė. Kai kuriuose šaltiniuose nurodoma, kad vieno kvadratinio metro valstybinio gyvenamojo fondo ploto išlaikymo išlaidos sudaro

²⁸ Политическое самообразование, 1964, № 9, стр. 70.

²⁹ A. Kosyginas, Apie 1965 metų TSRS valstybinį liaudies ūkio vystymo planą. Pranešimas TSRS Aukščiausiosios Tarybos penktojoje sesijoje. „Tiesa“, 1964 m. gruodžio 10 d.

³⁰ Ten pat.

³¹ Tarybų Sąjungos Komunistų partijos Programa, V., 1961, p. 62.

maždaug 30 kp., o butų nuoma — vidutiniškai 12 kp.³² Iš visuomeninių vartojimo fondų padengiamą apie 60% gyvenamojo fondo išlaikymo išlaidų³³. Tai, žinoma, nemaža materialinė parama, kuri Lietuvos TSR Centrinės statistikos valdybos apskaičiavimu sudarė 1960 metais 10,1 mln. rb., o 1963 m. — 18,8 mln. rb. Tačiau čia tam tikra prasme galima įžiūrėti ir neigiamą pusę. Atsižvelgus į tą aplinkybę, kad gana žymi dalis dirbančiųjų neturi butų, o turi tik kambarį arba nuomoja kambarį, o kartais net ir kambarį privačiai, turint omenyje tą aplinkybę, kad dalis dirbančiųjų už savo santaupas yra pasistatę gyvenamuosius namus, tenka pripažinti, kad minėtos dirbančiųjų kategorijos savo darbu padeda taupyti darbo atlyginimo fondą asmenims, turintiems butus. Šia prasme iš pirmo žvilgsnio teigiamas reiškinys virsta neigiamu. Šiandieninėmis sąlygomis, kada butais dar neaprūpinti visi gyventojai, teisingiau būtų, kad kiekvienas gyvenamojo ploto turėtojas padengtų šio gyvenamojo ploto išlaikymo išlaidas. Vėliau, kada mes sugebėsime aprūpinti visus gyventojus gyvenamuoju plotu pagal numatomas normas, bus galima pagalvoti apie laipsnišką buto išlaikymo išlaidų padengimo mažinimą gyventojams, o dar vėliau ir visiškai pereiti prie nemokamo buto. Nemokamo buto, kaip ir nemokamų komunalinių paslaugų problema partijos nutarimuose keliama ne kaip betarpiškas abstraktus tikslas, o kaip materialinės-techninės komunizmo bazės sukūrimo ir komunistinės buities santykių vystymosi pagreitinimo priemonė ir išdava.

Visuomeninio maitinimo išvystymas yra viena iš nepaprastai svarbių generalinėje perspektyvoje gyventojų aprūpinimo sričių. Visuomeninis maitinimas turėtų užtikrinti šių sąlygų įgyvendinimą: nemokami pusryčiai mokyklose, nemokami pietūs mokiniams prailgintos dienos grupėse; antrojo dešimtmečio pabaigoje turėtų būti užtikrinti nemokami pietūs dirbantiems žmonėse bei įstaigose ir gamyboje dirbantiems kolūkiečiams.

Visuomeninio maitinimo uždaviniai, kuriuos reikia spręsti dvidešimtmečio bėgyje, kaip matome, yra gana sudėtingi, o jų įgyvendinimo formos ir metodai gana įvairūs. Iš vienos pusės, visuomeninis maitinimas yra betarpiškai susijęs su jaunosios kartos auginimo sąlygomis, būtent, jis turi sudaryti vienodas maitinimosi sąlygas visiems be išimties vaikams, sudaryti kuo geriausias fizinio vystymosi sąlygas. Tai nepaprastai svarbus uždavinys, kurį gali išspręsti tik socializmas. Antra vertus, visuomeninio maitinimo išvystymas padės išvaduoti moterį iš namų ūkio vergovės ir sudarys jai normalias sąlygas visuomenei veiklai ir poilsiui. Išvysčius visuomeninį maitinimą, bus galima žymiai padidinti dirbančiųjų laisvo laiko kiekį, nes praktika parodė, kad, sutrumpinus darbo dieną viena valanda, laisvo laiko apimtis padidėjo nežymiai. Viso dirbančių moterų darbo sąnaudos siekia 13—14 valandų per dieną. Todėl nenuostabu, kad moterims-darbuotojoms, „... esant padidėjusiam darbo krūviui, trūksta laiko normaliam aštuonių valandų poilsiui“³⁴. Žinoma, negalima sakyti, kad visuomeninis maitinimas visiškai ir galutinai išsprendžia šią problemą. Tačiau, įgyvendinus valstybinį vaikų ir senelių išlaikymą, šio išlaisvinimo materialinės sąlygos bus pakankamai aiškios.

Nemokamo maitinimo įgyvendinimo procesas bus laipsniškas ir priklausys nuo ekonominio potencialo augimo laipsnio. Pradžioje, palaipsniui kaupiantis reikiamoms materialinėms sąlygoms, bus mažinama visuomeninio maitinimo kaina. Pereinant prie nemokamo maitinimo, pirmiausia turėtų būti įvesti nemokami pusryčiai ir pietūs mokyklose. Jų įvedimui turėtų būti tik viena riba — mūsų materialinės galimybės. Kai dėl nemokamo

³² Н. И. Бузняков, *Общественные фонды потребления*, М., 1964, стр. 178.

³³ S. Gīnaitė, L. Tykockis, *Tarybų Lietuva šiandien*, p. 27.

³⁴ С. Г. Струмили, *Проблемы социализма и коммунизма в СССР*, М., 1961, стр. 376.

visuomeninio maitinimo įvedimo dirbantiesiems, tai jis turi būti siejamas ne tik su materialiniais mūsų galimumais, bet ir su visuomeninio darbo našumo augimu. Jis turi tapti vienu iš labai svarbių visuomeninio darbo našumo kėlimo svertų. Todėl jo įvedimo laipsniškumą reikia derinti su laipsnišku materialinių sąlygų brendimo procesu, be to, reikia numatyti jo galimą poveikį visuomeninei gamybai.

Nemažiau svarbi problema iškyla su nemokamų komunalinių patarnavimų ir nemokamų komunalinio transporto paslaugų įvedimu. Plečiantis gyvenamųjų namų statybai, didės gyventojams teikiamų komunalinių patarnavimų apimtis, jų vaidmuo, gerinant gyventojų gyvenimo sąlygas. Didėjant miestų apimčiai, nemažą reikšmę įgyja komunalinio transporto darbas. Jis turėtų sudaryti kuo patogias gyventojų judėjimo sąlygas, kiek galima sutrumpinti laiką gyventojų judėjimui į darbą ir iš jo. Todėl, vertinant gyventojų gyvenimo sąlygas, komunaliniai patarnavimai ir komunalinio transporto paslaugos tampa svarbiu gyventojų gerovės ir jos augimo rodikliu.

Komunaliniai patarnavimai ir komunalinio transporto paslaugos yra sudėtinė gyventojų asmeninio vartojimo sferos dalis. Tolimesnėje perspektyvoje minėtieji patarnavimai, kaip sudėtinė gyventojų vartojimo sferos dalis, tam tikru laipsniu įeina į komunistinių gamybinių santykių formavimo sferą. Jie gali būti panaudoti kaip komunistinių visuomeninių santykių vystymosi skatinimo veiksnys. Šia prasme minėtos priemonės pateisintų tikslą.

Tačiau ši argumentacija kelia kai kurių abejonių. Joje, mūsų nuomone, į pirmą vietą iškeliamas formali proceso pusė — bus ar nebus už minėtas paslaugas mokama iš darbo pajamų. Be abejonės, pirkimo-pardavimo akto nunykinimas yra susijęs su komunistinių santykių vystymosi procesu, vadinasi, tai yra svarbi kokybinė visuomeninių santykių raidos charakteristika. Tačiau į tam tikras priemones reiktų žiūrėti ir jų poveikio žmonių gyvenimo būdui, vartojimo formoms ir jų pažiūroms prasme, ypač tuomet, kada kalbama trumpesnių istorinių perspektyvų ir konkrečių priemonių klausimu. Naujų komunistinių santykių formavimosi procesui nemažą įtaką turi ir tos priemonės, kurios yra susijusios su paskirstymu pagal darbą, su prekine-pinigine cirkuliacija. Turint tai galvoje, galima manyti, kad problemos esmė sudaro ne vien tam tikras paslaugų pirkimo-pardavimo akto egzistavimas, o šių paslaugų išvystymo ir jų prieinamumo laipsnis. Vadinasi, minėtas paslaugas padarius prienamomis visiems gyventojams, jos netrukdytų komunistinių gamybinių santykių formavimosi procesui generalinės perspektyvos laikotarpiu. Atvirkščiai, jos ir šiomis sąlygomis tarautų komunistinių santykių vystymuisi.

Visuomeniniai vartojimo fondai netolimoje ateityje išaugs ne tik kiekybiškai, bet pasikeis ir kokybiškai. Dvidešimtmečio pabaigoje jie sudarys pusę gyventojų vartojimo fondo. Nors bendrame gyventojų vartojimo fonde visuomeniniai vartojimo fondai užims lyg ir vienodą padėtį, bet savo vaidmeniu visuomeniniame gamybos procese jie dar nebus lygiareikšmiai. Pagal savo vaidmenį visuomeniniame gamybos procese, pagal savo vietą ir vaidmenį asmeniniame gyventojų vartojime pirmenybinius vaidmuo teks paskirstymui pagal darbą. Šių dviejų paskirstymo principų sąveikoje paskirstymas pagal darbą bus dominuojanti paskirstymo forma, apsprendžianti šio laikotarpio paskirstymo santykių esmę.

Visuomeninės-ekonominės vystymosi sąlygos apsprendžia paskirstymo pagal darbą, kaip pagrindinės paskirstymo formos, poveikį visuomeninių vartojimo fondų, kaip aukštesnės paskirstymo formos, atskiriems elementams. Kai kurių išmokėjimų iš visuomeninių vartojimo fondų diferenciaciją sąlygoja ne tik visuomeninės materialinės galimybės, visuomeninis dar-

bo pobūdis, bet ir socialistinio paskirstymo principo nuoseklus įgyvendinimo interesai, komunistinės pažiūros į darbą ugdymo interesai. Sakysime, pensijų išmokėjimas priklausomai nuo darbo ir darbo stažo, taip pat laikino nedarbingumo, neštumo ir gimdymo pašalpų išmokėjimas ne tik neprieštarauja materialinio suinteresuotumo principui, bet, atvirkščiai, jį stiprina.

Tačiau tai tik viena klausimo pusė, nes ne tik paskirstymo pagal darbą principas veikia visuomeninius vartojimo fondus, bet ir visuomeniniai vartojimo fondai savo ruožtu padeda giliau įgyvendinti paskirstymo pagal darbą idėją — įgyvendinti visuomenės narių lygybę. Paskirstymas pagal darbą garantuoja visiems visuomenės nariams už lygų darbą gauti lygų produktų kiekį. Bet kaip tik čia ir glūdi tam tikri nelygybės pradai, pasireiškiantys vartojimo nelygybe. Vadovaujantis paskirstymo pagal darbą principu, žmogus traktuojamas tik kaip gamintojas, neatsižvelgiant į jo poreikius. Todėl, esant lygiam darbui ir atlyginimui, vartojimas, pavyzdžiui, dėl skirtingos šeimyninės padėties, gali būti skirtingas. Visuomeniniai vartojimo fondai padeda eliminuoti tokio veiksnio kaip šeima poveikį į darbą ir atlyginimo už darbą santykį. Mat, tie, kurie turi vaikų, naudojami valstybės teikiamomis lengvatomis, nemoka už jų mokymąsi, jiems duodamas didesnis butas. Jeigu šeimoje yra nedarbingų asmenų, jiems paprastai mokama pensija. Šitaip socialistinė valstybė visuomeninių vartojimo fondų pagalba tam tikru laipsniu niveliuoja santykių pajamų, t. y. pajamų, tenkančių vienam šeimos nariui, skirtingumus³⁵.

Tačiau šiuolaikiniame visuomenės vystymosi etape dar negalima pasakyti, kad pagrindinė visuomeninių vartojimo fondų funkcija yra gyventojų pajamų išlyginimas. Šiandien kol kas tektų manyti, kad pagrindinė visuomeninių vartojimo fondų funkcija yra užtikrinti pakankamas ekonomines sąlygas laipsniškam panaikinimui socialinių-ekonominių skirtumų

³⁵ Mūsų ekonominėje literatūroje šis procesas kartais pavaizduojamas kaip gyventojų pajamų išlyginimo procesas. Apskaičiavimai rodo, kad, didėjant šeimos narių skaičiui, mažėja pajamos vienam šeimos nariui. Tačiau mažėja jos ne tiesiog proporcingai šeimos narių skaičiaus augimui, o žemesniu laipsniu. Apskaičiavimai parodė ir tai, kad šeimos, gaunančios mažesnes pajamas, santykinai gauna daugiau iš visuomeninių vartojimo fondų. Tačiau iš to dar negalima daryti išvados, kad visuomeniniai vartojimo fondai perspektyvoje išspręs pajamų išlyginimo problemą. Pajamų išlyginimo klausimas yra susijęs su kitais veiksniais, kaip dirbančiųjų kultūrinio bei techninio lygio augimu, paskirstymo pagal darbą principo taikymo formomis ir sąlygomis. Visuomeniniai vartojimo fondai savo judėjimo procese tik sušvelnina vartojimo skirtumus, bet jų nepašalina visiškai. Tai parodo netgi tų autorių apskaičiavimai, kurie laikosi pajamų išlyginimo koncepcijos. Pavyzdžiui, knygoje «Методические вопросы изучения уровня жизни трудящихся» (M., 1959, стр. 113—139) ir «Вопросы уровня жизни трудящихся» (M., 1959, стр. 27—50) paskelbti duomenys rodo, kad, palyginus žemutinę pagal atlyginimą dirbančiųjų grupę su aukščiausiaja, maisto pramonės įmonėje (I) skirtumas sudarys 2,2 k., o sunkiosios pramonės įmonėje 1,9 k. (II). Jeigu atsižvelgsime ir į pajamas, gaunamas iš visuomeninių vartojimo fondų, tai pajamų skirtumas tarp minėtų grupių abiejose įmonėse sumažės ir sudarys atitinkamai 1,5 ir 1,6.

Tačiau blogiau apmokama darbuotojų grupė pirmoje įmonėje sudaro 18%, o antroje įmonėje — 8% visų darbuotojų skaičiaus. Abstrahavę šią negausią darbuotojų grupę, pastebėsime, kad likusioje darbuotojų masėje (82% ir 92%) santykinis pajamų išlyginimo procesas yra ryškus, o absoliutiškai skirtumas didėja.

Panašiai klausimas aiškinamas G. Sarkisiano straipsnyje „Svarbi gyventojų gyvenimo lygio kelimo priemonė“ (žurnale „Политическое самообразование“, Nr. 11, 1963 m., p. 22). Čia irgi aiškus tik santykinis pajamų išlyginimas. Įplaukos iš visuomeninių vartojimo fondų mažai apmokamiems darbuotojams, lyginant su darbo užmokesčiu, sudarė 43%, o lyginant su visa realiųjų pajamų suma, — 29%; geriau apmokamiems darbuotojams, lyginant su darbo užmokesčiu, įplaukos iš visuomeninių vartojimo fondų sudarė 17%, o lyginant su realiųjų pajamų suma, — 13%. Tuo tarpu absoliutus darbo užmokesčio skirtumas tarp minėtų grupių sudarė 48,6 rb., o realiųjų pajamų skirtumas — 46,7 rb. Iš šių duomenų matyti, kad blogiau apmokamų darbuotojų grupė gavo 1,4 rb. pajamų iš visuomeninių vartojimo fondų daugiau, negu geriau apmokamų darbuotojų grupė. Aišku, kad toks įplaukų dydis pajamų išlyginti negali.

darbo jėgos išsivystymo lygiuose visapusiškai išvystyto žmogaus paruošimo procese.

Jeigu paskirstymas pagal darbą būtų vienintelė materialinių ir dvasinių gėrybių paskirstymo forma, tai aukštesnės kvalifikacijos dirbantieji gautų ne tik daugiau materialinių gėrybių, bet ir turėtų geresnes sąlygas savo darbo jėgos reprodukcijai. Iš bendro jų gaunamo gėrybių fondo jie galėtų skirti kultūrai, švietimui, sveikatos apsaugai ir kitiems reikalams daugiau, negu ta dirbančiųjų dalis, kurioje darbo jėgos išsivystymo laipsnis žemesnis. Tokiomis sąlygomis darbo jėgos išsivystymo laipsnio skirtumas ne tik nemažėtų, bet didėtų. Dėl socialinių-ekonominių sąlygų susidaręs darbo jėgos išsivystymo skirtumas nebūtų panaikintas. Todėl visuomeniniai vartojimo fondai sprendžia tas socialines-ekonomines problemas, kurių negali išspręsti paskirstymas pagal darbą.

Vadinasi, šiame išsivystymo etape visuomeniniai vartojimo fondai gerina gyventojų vartojimo struktūrą ir poreikių patenkinimo laipsnį, siekiant palaiapsniui likviduoti socialinę-ekonominę visuomenės narių sugebėjimų išvystymo nelygybę. Tik vėlesniame visuomeninių vartojimo fondų vystymosi etape, kada jie palaiapsniui perauga į vyraujančią paskirstymo formą, anksčiau minėta jų funkcija keičiasi. Jeigu šiuo metu racionaliausių ir ekonomiškiausių vartojimo formų vystymas dar netapo betarpiška visuomeninių vartojimo fondų paskirtimi, tai vėlyvesniame komunistinės visuomenės išsivystymo etape visa tai taps betarpiška jų funkcija. Šios funkcijos elementai išryškės jau dvidešimtmečio pabaigoje, o trečiajame komunistinės visuomenės išsivystymo etape jie bus pagrindiniai.

Žinoma, komunistinių paskirstymo santykių susidarymo procesas neapima vien tik visuomeninių vartojimo fondų vystymosi problemos. Komunistinių paskirstymo santykių brendimo proceso negalima suprasti be paskirstymo pagal darbą santykių raidos. Tačiau ši problema išeina už šio darbo rėmų ir todėl čia konkrečiau nebuvo nagrinėta. Mūsų tikslas buvo, atsižvelgiant į tam tikrus struktūrinius ir kiekybinius pakitimus, panagrinėti kai kurias visuomeninių vartojimo fondų vystymosi proceso kokybines puses. Šiandien jau visiškai aišku, kad kelias į komunistinius paskirstymo santykius tiesiamas, vadovaujantis abiem paskirstymo principais.

Vilniaus Valstybinis
V. Kapsuko vardo universitetas
Politinės ekonomijos katedra

Redakcinei kolegijai įteikta
1965 m. sausio mėn.

ПО ВОПРОСУ О СТРУКТУРЕ И РАЗВИТИИ ОБЩЕСТВЕННЫХ ФОНДОВ ПОТРЕБЛЕНИЯ

И. МИШКИНИС

Резюме

Общественные фонды потребления являются категорией производственных отношений коммунистического способа производства. Они возникли вместе с возникновением социалистических производственных отношений и развиваются дальше с процессом перерастания этих отношений в коммунистические.

Общественные фонды потребления являются определенной массой материальных и культурных благ, которая бесплатно или на льготных условиях распределяется независимо или частично зависимо от количества и качества труда. В состав общественных фондов потребления

входят как материальные блага, так и услуги. В них включены также расходы общества на просвещение, здравоохранение, социальное обеспечение, физическую культуру и спорт, культурно-воспитательные и просветительные мероприятия (без расходов на капитальный ремонт, капитальное строительство и приобретение оборудования). Кроме того, к общественным фондам относятся льготы кормящим матерям, работающим на производстве, а также подросткам и учащимся. Ввиду того, что эти суммы при расчетах невозможно установить, так как они входят в фонд заработной платы, в общественных фондах потребления они не учтены. В общую сумму общественных фондов потребления включены премии, не входящие в фонд заработной платы, расходы на содержание жилого фонда, не возмещенного низкой квартирной платой, амортизация зданий социально-культурного назначения и очередные отпуска. Придерживаясь такой методики, Статистическое управление Литовской ССР подсчитало, что выплаты и льготы из общественных фондов потребления в 1960 году составили 267,2 млн. руб., в 1962 году — 316,4 млн. руб. и в 1963 году — 346,6 млн. руб. В среднем на одного жителя они составили в 1960 г. — 96,03 руб., в 1962 г. — 110,41 руб., в 1963 г. — 118,75 руб.

Структурные изменения общественных фондов потребления анализируются в разных аспектах. Во-первых, общественные фонды потребления носят отпечатки структуры социалистической собственности. Поэтому они могут быть исследованы по формам собственности. Этим определяется место отдельных экономических секторов в создании и использовании общественных фондов потребления. По имеющимся данным средства колхозов на социально-культурные мероприятия составляют 10%, а средства государства — 90% общественных фондов потребления. Можно полагать, что используемая колхозниками часть общественных фондов потребления намного выше. Это говорит о росте в деревне системы образования, здравоохранения и т. д.

Распределение общественных фондов потребления по формам собственности свойственно только периоду развернутого строительства коммунизма. Развитие производительных сил ведет к сближению и слиянию двух форм социалистической собственности. Вместе с тем отпадает необходимость классификации общественных фондов потребления по формам собственности.

Немалую роль в познании процесса развития коммунистических форм потребления играет анализ общественных фондов по формам их потребления. По формам потребления общественные фонды могут быть разделены на 2 части: ту часть, которая потребляется коллективно и часть, которая потребляется индивидуально. По нашим расчетам первая часть общественных фондов потребления составила в 1960 г. 65,34%, а в 1963 г. — 68,05%, а 2 часть соответственно составила 34,66% и — 31,95%. Как видим, растет коллективно используемая часть общественных фондов потребления. Это показывает специфическую функцию общественных фондов потребления. Они служат обеспечению тех потребностей народа, которые с общественной точки зрения целесообразно удовлетворять индивидуально.

На современном этапе общественные фонды имеют ту особенность, что одна часть их распределяется в определенной зависимости от количества и качества труда, а другая часть — в зависимости от потребностей. Та часть общественных фондов потребления, которая распределяется независимо от труда, в 1960 году составила 70,90%, и в 1963 году — 72,27%, а та часть, которая распределяется в определенной зависимости от труда, в 1960 г. составила 29,10%, а в 1963 г. — 27,73%.

Это показывает, что в общественных фондах потребления имеются элементы коммунистических распределительных отношений.

Большую роль играет исследование их роли и места в потреблении отдельных социальных групп населения: колхозного крестьянства, рабочих, интеллигенции. Но материалов для более обобщенных выводов пока недостаточно.

Основными направлениями использования и развития общественных фондов потребления являются помощь общества семье в обеспечении и воспитании подрастающего поколения, подготовка кадров, развитие бесплатной системы здравоохранения и общественное обеспечение нетрудоспособных и престарелых членов общества. Указанные направления останутся основными и в будущем.

Каждое из этих направлений имеет свои специфические особенности, которые определяются задачами строительства коммунистического общества на определенном этапе его развития. Так, за время выполнения генеральной перспективы общество должно обеспечить всех детей детскими дошкольными учреждениями; в общеобразовательных школах обеспечить детей бесплатными учебниками, письменными принадлежностями, завтраками, обедами и т. д. Вся система дошкольного и школьного образования должна соответствовать условиям подготовки всесторонне развитого человека.

Конкретным задачам коммунистического строительства должны служить система подготовки кадров и здравоохранение. Систему обеспечения нетрудоспособных и престарелых намечается развивать так, чтобы обеспечить этой части общества не только определенный уровень потребления, но и определенные условия для участия в общественной полезной деятельности.

Упомянутые основные направления использования общественных фондов потребления оказывают большое влияние на условия и уровень жизни людей, формирование коммунистических форм жизни, на воспитание человека коммунистического общества. Поэтому они в период генеральной перспективы будут особенно быстро развиваться. Вместе с тем в этот период в общественные фонды потребления войдут новые материальные блага и услуги: Предполагается, что в конце двадцатилетия станут бесплатными коммунальные услуги и услуги коммунального транспорта, а также обеды рабочим, служащим, колхозникам. Эти мероприятия сыграют большую роль в повышении жизненного уровня народа, в улучшении условий жизни.

Включение новых материальных благ в общественные фонды потребления связывается с процессом развития коммунистических производственных отношений. Поэтому эти мероприятия в процессе их осуществления, должны быть связаны не с формальным уничтожением их платности, а с процессом ускорения развития коммунистических отношений. В связи с этим возникают важные проблемы: какие формы и методы наиболее приемлемы при переходе к бесплатности определенных материальных благ и услуг, тем более, что в этот период развития не происходит внедрения самых рациональных форм коммунистического потребления. В период осуществления генеральной перспективы основной функцией общественных фондов потребления является создание таких социально-экономических условий, при которых все члены общества будут иметь одинаковые возможности для развития своей рабочей силы. Проблема внедрения самых рациональных форм потребления возникнет перед общественными фондами потребления после осуществления задач генеральной перспективы.
